

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

БАТЬКО УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ

До 170-річчя М.Л. Кропивницького

Методичні матеріали

Харків - 2010

ББК 78.34
К 83

Батько українського театру: до 170-річчя Марка Лукича Кропивницького: метод. матеріали / Упр. культури і туризму Харк. облдержадмін., Харк. обл. універс. наук. б-ка; ред.-уклад. Н.М. Грачова - Х.: ХОУНБ, 2010.

Поданий матеріал присвячений 170 - річчю з дня народження засновника українського театру Марка Лукича Кропивницького стане у нагоді бібліотекарям, працівникам культури, творчій інтелігенції.

Укладач:	Н.М. Грачова
Редактор:	Л.М.Федотова
Комп'ютерний набір:	Н.М. Грачова
Комп'ютерна верстка:	Н.М. Грачова
Відповідальна за випуск:	Н.І.Шостко

© Харківська обласна універсальна наукова бібліотека

В історії вітчизняної культури **Марко Лукич Кропивницький** (1840-1910 рр.) посідає винятково значне місце. Сучасники ще за життя шанобливо називали його «батьком українського театру». Геніальний актор, режисер і драматург, він до останніх днів працював для сцени. Кропивницький виконав близько 500 ролей, написав понад 40 драм, комедій, водевілів, утвердив реалістичне сценічне мистецтво в українському театрі. Йому належить заслуга у створенні першої на Україні дитячої трупи. Своїми п'єсами «Івасик-Телесик» та «По щучому велінню» драматург започаткував репертуар для театру юного глядача. Кращі його твори (такі, наприклад, як «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або Павук», «По ревізії», «Олеся») складають золотий фонд української драматургії.

З ім'ям Марка Лукича Кропивницького пов'язані створення українського професіонального театру й наступний етап розвитку реалістичної драматургії. Видатний актор, режисер, енергійний організатор театральної справи, талановитий композитор і письменник - демократ, він разом із М. Старицьким, І. Карпенком-Карим, І. Франком створював літературну основу утвердження й розвитку українського театру. Твори М. Кропивницького, за словами І. Франка, «запевняють йому в історії українського театру не тільки ім'я одного з його батьків, але також в історії нашого письменства ім'я визначного драматичного автора».

Марко Лукич Кропивницький народився 7 травня 1840 р. в с. Бежбайраки на Херсонщині. Батько його мав посаду управителя панських маєтків. Освіту М. Кропивницький здобував без будь-якої системи - то у приватній школі шляхтича Рудковського, то в Єлисаветградському училищі. Нормальне навчання стало можливим лише у Бобринецькій повітовій школі, яку юнак закінчив із похвальним листом. В цей час М. Кропивницький брав участь в аматорському гуртку, в якому ставили п'єси українських і російських драматургів.

Після невдалої спроби продовжити навчання в Київській гімназії юнак повертається до Бобринця і вступає на службу до повітового суду. З 1862р. М. Кропивницький відвідує заняття на юридичному факультеті Київського університету як вільний слухач. Під враженням однієї з перекладних мелодрам, побачених у київському театрі, він пише п'єсу «Микита Старостенко». То був твір недосвідченого автора (згодом він сам критично оцінив цю спробу). Тепер вона відома у варіанті, який зазнав численних ґрунтовних авторських доробок.

Так і не завершивши з різних причин освіти, М. Кропивницький поповнював свої знання самостійно, особливо з переїздом до Єлисаветграда, куди у 1865 р. було переведено повіт, і де були бібліотеки.

У 1871 р. Кропивницький перейшов у професіональні актори, погодившись працювати у трупі графів Моркових (Одеса). Протягом десяти років роботи в російських театральних трупах він набув величезного сценічного досвіду, глибоко вивчив специфіку й закони театрального мистецтва, виробив свої творчі принципи, розуміння місця театру в житті суспільства.

У 1872 р. в одеській газеті «Новороссийский телеграф» було опубліковано водевілі М. Кропивницького «Помирились» і «За сиротою і бог з калитою, або ж Несподіване сватання».

Важливим етапом у творчому житті Кропивницького та історії українського театру були його гастролі 1875 р. у Галичині, де, працюючи актором і режисером театру товариства «Руська бесіда», він доклав зусиль до змін у репертуарі й художньому стилі театру, у наближенні його до реалізму й народності.

Після скасування (1881) заборони українського театру (хоча ще залишились численні обмеження й застереження) почали виникати українські трупи - у Києві, Харкові, Одесі. Та робота в них не задовольняла Кропивницького, який прагнув кардинальних змін у сценічній творчості. У 1882 р. він організовує свою трупу, яка приблизно через рік зливається з трупю М. Старицького, де Кропивницький стає провідним режисером. Починається нова епоха в історії українського професійного театру, на сцені якого виступали, визначаючи його творче обличчя, М. Заньковецька, М. Садовський, а дещо пізніше - М. Садовська-Барілотті, Г. Затиркевич-Карпинська, П. Саксаганський, І. Карпенко-Карий. Виставляючи твори І. Котляревського, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка і власні, видатні митці утверджували принципи народності й реалізму.

Збірка творів М. Кропивницького, що вийшла у Києві в 1882 р., включала п'єси «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Глитай, або ж Павук» та «Невольник».

Своєрідним явищем є комедії Кропивницького «Чмир» (1890), «На руїнах» (1900), «Супротивні течії» (1900), «Мамаша» (1903), як і водевіль «Дійшов до розуму» (1909). У деяких з них наявні ознаки трагікомедії, що була новим для того часу жанровим утворенням.

Незлостивою іронією позначено комедію «Голомозий» (1908), названу автором драмою. Прагнення драматурга до жанрової різноманітності знайшло свій вияв і в двох останніх його творах, позначених трагедійністю («Страчена сила» (1903), «Зерно і полова (1910).

Час від часу письменник звертався до інсценізації та переробки відомих літературних творів («Невольник» за Шевченком, «Вій» і «Пропава грамота» за Гоголем, «Вергілійова Енеїда».

Інтенсивна артистична (як правило, не менше ста вистав на рік) й організаторська діяльність Кропивницького лишали небагато часу для літературної творчості. Але настійна потреба у повноцінному репертуарі, відданість улюбленому мистецтву, різностороння обдарованість породжували величезний ентузіазм, який давав змогу Кропивницькому долати і всі труднощі «акторського напівциганського життя».

Він написав більше сорока п'єс різних жанрів, включаючи переробки та інсценізації, перекладав Шекспіра, деякі твори російської драматургії.

Навіть в останні роки життя, змушений через різке погіршення стану здоров'я оселитись на хуторі Затишок, Кропивницький досить часто виїжджав брати участь у спектаклях, продовжував писати п'єси, намагаючись порушувати найзлободенніші, найгостріші теми тогочасного життя. Кропивницький клопочеться про організацію школи для селян та їхніх дітей, створює дві дитячі п'єси, використовуючи мотиви народних казок («Івасик-Телесик», «По щучому велінню»), та працює над їх постановкою в себе на хуторі.

Помер М. Л. Кропивницький 21 квітня 1910 р. по дорозі з Одеси, де був на гастрольях. Поховано його в Харкові на старому цвинтарі, що знаходиться в

молодіжному парку. І нині на ній стоїть бронзове погруддя класика української драматургії, виконане в 1914 році скульптором Ф. Балавенським.

За сорок вісім років своєї діяльності в галузі драматургії і театру Марко Лукич Кропивницький написав сорок вісім п'єс, значна частина яких увійшла в золоту скарбницю української класичної драматургії.

Переважна більшість п'єс письменника поставлена на сцені. Лише чотири з них, а саме: «Лев Гурич Синичкин», переклад «Отелло» Шекспіра, «Нашествие варваров», «Жидівка-вихристка», залишились і на сьогодні в рукописах. Етюд «На вокзалі» до нас зовсім не дійшов.

Продовжуючи традиції І.П. Котляревського, Т.Г. Шевченка та інших прогресивних українських письменників, М.Л. Кропивницький разом з М. Старицьким і І.К. Карпенком-Карим творив нову українську драматургію.

Мета даного видання – допомогти бібліотекам організувати ознайомлення читачів з життям та творчістю М.Л. Кропивницького з нагоди 170-річчя з дня народження. З цією метою пропонуємо провести такі заходи:

Вечір-портрет «Батько українського театру»

Виставка-інформування «Корифей української сцени»

Книжкові виставки

Книжковий огляд

Літературна година «М.Л. Кропивницький – артист і драматург»

Літературна конференція «Визначний драматург і режисер»

Літературно-музичний вечір «Співець життєвої правдивості»

Літературні читання «Видатний український драматург»

Засідання літературної вітальні «Засновник українського професійного театру» ми рекомендуємо провести спільно з представниками художньої самодіяльності будинку культури. При проведенні заходу було б доцільно представити інсценовані уривки з творів М.Л. Кропивницького.

Разом з бібліотечним активом дитячої бібліотеки та шкільними драматичними гуртками можна здійснити літературно-драматичну композицію «Визначний майстер української сцени» з постановкою п'єси «Івасик-Телесик» або «По щучому велінню».

Справжню зацікавленість у користувачів бібліотек та творчої інтелігенції має визвати літературно-краєзнавчий вечір «Вечори на хуторі...біля Затишку», який повністю присвячений харківській сторінці життя та творчості М.Л. Кропивницького.

ВИДАТНИЙ ДРАМАТУРГ-РЕАЛІСТ

*До 170-річчя М.Л. Кропивницького
Книжкова виставка*

«Всі думи, всі мої помисли я захиляв до
чесної праці, до чесного життя!»

М. Кропивницький

Розділ 1. «У вирі життя»

«...А я брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати –
Серцю жалю завдавати...»

Т. Шевченко

Розділ 2. «Драматургія М.Л. Кропивницького»

«І довіку, добрі люди,
Грошовитий в шані буде,
Бо гроші над нами
Завжди керують,
За гроші і дурні
Розум купують!»

М.Кропивницький

Розділ 3. «У колі друзів та знайомих»

«Ой Дмитре мій, Дмитре,
прихильний та щирий!
Багато ти, друже, у душу мою
перелив своєї
Теплої, палкої й бравої душі: розполохав мрії,
Зогрів мої думи і
в серці хворім вигоїв надії...»

М. Кропивницький

В цьому розділі було б доречно представити літературу про українського історика, письменника, етнографа Д.І. Яворницького, художника І.Ю. Репіна, літературознавця, етнографа професора Харківського університету М.Ф. Сумцова, історика, етнографа Д.І. Багалія, письменників Б.Д. Грінченка та І.К. Карпенка-Карого, з якими М. Кропивницького поєднували щирі, дружні стосунки.

Розділ 4. «Марко Кропивницький і Харківщина»

«Хазяйную я в Харківщині, в Куп'янському повіті, зветься мій хутір Затишок...»

М. Кропивницький

Т.ШЕВЧЕНКО - В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО

Літературний вечір до 170-річчя М.Л. Кропивницького

«Ростуть дуби, купають в небі віти,
А навкруги, немов веселі діти,
Дуби і липки зводяться рясні...
Співає молодь молоді пісні –
І, сповнені зичливості й любові,
Дуби над нею шелестять Маркові».

М. Рильський

Ведучий 1. З ім'ям талановитого драматурга і актора, режисера і організатора театральної справи тісно пов'язана історія українського театру.

Ведучий 2. Бути відданим народові Кропивницький учився у Тараса Шевченка, палку любов до Кобзаря він проніс через усе своє життя, - і тоді, коли ще підлітком читав гнівні рядки поета сільській молоді на їх прохання, і тоді, коли тягар сімдесяти років невпинно нагадував про себе, він – відомий драматург і неперевершений популярний актор – востаннє декламував перед киянами Шевченків «Холодний Яр».

Ведучий 1. Народний артист І.О. Мар'яненко, який починав акторське життя у трупі свого дядька М.Л. Кропивицького, згадує епізод із своєї юності, коли Марко Лукич подарував йому «Кобзар» і сказав напутні слова.

Ведучий 2. «Шевченко до останньої краплі крові був відданий народові. Учись, Іване, так саме боротися і страждати за народ, як він».

Ведучий 1. Тарас Шевченко в житті і творчості Марка Кропивницького мав винятково велике значення. Про це свідчить, зокрема, син драматурга Володимир Маркович, який писав: «Кобзар» був для митця «своєрідним Євангелієм».

Ведучий 2. Своім життям, що було присвячене боротьбі за національне відродження України, Кропивницький багато в чому нібито повторював багатостраждальну долю Шевченка. Навіть дитинство його схоже було на Тарасові сирітські роки. Кропивницький зростав без матері і нерідко разом із сестрою був голодний і ночував у нетопленій хаті. Як і Шевченко, він жив серед простих людей, друзями його були кріпацькі діти. Отже, ще змалку йому довелося зазнати всіх тих прикрощів, що могли випасти на долю сироти.

Ведучий 1. У домі Кропивницького, в Затишку, було кілька різних портретів та скульптурних зображень Шевченка, а в залі стояв великий гіпсовий бюст. Один із портретів поета, мальований олійними фарбами, висів у їдальні-вітальні на найпочеснішому місці. Поруч висів дуже цінний подарунок - пергаментний адрес, з

акварельною віньєткою, виконаною І. Репіним. На віньєтці «батько українського театру» був зображений у вбранні запорозького козака на човні серед хвиль бурхливого моря. Цей адрес Кропивницькому подарували петербурзькі шанувальники в дні святкування двадцятип'ятирічного ювілею його сценічної діяльності.

Ведучий 2. Свою любов до великого поета Кропивницький переніс і на його родичів. Два роки в Затишку жили діти племінниці Шевченка І. Ковтунової - Палажка, Гапка і Гнат, яким, до речі, в садибі драматурга надали необхідну матеріальну та медичну допомогу.

Кропивницький, як відомо, був першокласним читцем. І нерідко під час своїх сценічних виступів виконував поезії Шевченка.

Ведучий 1. У ті часи в Україні (в Києві, Харкові, Одесі, Полтаві, Єлисаветграді), а також у Петербурзі та деяких інших українських і російських містах існувала традиція відзначати річницю смерті Кобзаря. Дуже часто в таких концертах, на запрошення організаторів, брав участь Кропивницький. Нерідко він виступав із читанням віршів улюбленого поета і на різних благодійних вечорах.

Ведучий 2. Письменник Д. Мордовець згадує про виступ митця на одному літературному вечорі Санкт-Петербурзького товариства любителів сценічного мистецтва. Спочатку актор прочитав Шевченкову поезію «Чернець». Декламація, на думку Д. Мордовця, була дуже майстерною і в кінці виступу публіка «вибухнула дружніми оплесками» і митець «ще з більшим піднесенням у голосі і в дикції продекламував знамениту прелюдію Шевченка до 1-го видання (в 1840 році) його «Кобзаря»:

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!

Ведучий 1. Публіка «захопилась і була переможена виключно могутністю таланту того, кого вона чула вперше і котрий кликав її за собою в царину почуттів і естетичної насолоди навіть незрозумілою для неї мовою».

Один із останніх виступів Кропивницького на вечорі пам'яті Шевченка відбувся 13 березня 1910 р. у Києві.

Ведучий 2. «Пам'ятаю, як зараз, - згадує актор І. Мар'яненко, - після «Заповіту», виконаного великим студентським хором, вийшов на сцену Троїцького народного дому цей велетень українського театру під бурю оплесків, які довго не вщухали. Почувся знайомий, напрочуд молодий, компактний, оксамитний голос:

Ведучий 1. «У Києві на Подолі було колись...» - і полились шевченківські вірші. Широ й глибоко, без жодної афектації і скандування, сповнені глибокої думки і почуття. Слухачі злились в єдиному диханні з читцем і разом з ним живуть почуттям геніального поета. Мертва тиша...

Ведучий 2. Як відзначають сучасники, майстерність Кропивницького-читця полягала насамперед у тому, що він не декламував у прямому розумінні цього слова, а нібито розмовляв з самим собою. Він робив якісь «не узаконені» цезури і паузи, знаходив несподівані інтонації. Це була «розмова людини, яка вголос вимовляє скорботу наболілого серця. Але це була не скарга і не бажання розжалобити слухачів. Тут відчувався велетень думки і моральної сили. Прості Шевченківські слова глибоко западали в серце і запам'ятовувались на все життя»

Ведучий 1. 12 червня 1898 р. драматург разом із своєю сім'єю на пароплаві здійснив поїздку до Канева - на могилу Шевченка. Тут, на місці останнього пристановища Кобзаря, він виголосив невелику промову, а потім натхненно прочитав «Думи мої, думи» та деякі інші твори поета.

Природно, що у своїй режисерській та акторській діяльності Кропивницький часто звертався до п'єси Шевченка «Назар Стодоля». І слід відзначити, що в шевченківських спектаклях у нього завжди вмотивованими і до кінця продуманими були кожна деталь, кожна мізансцена.

Ведучий 2. Для митця важило, щоб актор зміг показати основне - внутрішній світ героя. Щоб виконавець краще вжився в образ, режисер вимагав від нього знання і розуміння не тільки того, що потрібно знати за роллю, а й того, як його герой міг би жити поза межами сцени.

Ведучий 1. Звертався Кропивницький до Шевченка і в своїй драматургічній творчості. 1872 р. він, зокрема, написав драму «Невольник» (за мотивами однойменної поеми Кобзаря). За сюжетом цей оригінальний високохудожній твір близький до шевченківського, хоча є в ньому і суттєві відмінності.

Ведучий 2. Так, у Кропивницького набагато детальніше розповідається про перебування Степана на Січі і в полоні. Для цього драматург спеціально ввів третю і четверту дії. Додав він і кілька нових персонажів: запорожців (Опара, Голошук, Недорізаний, Неплюй та інші), бандуриста Недобитого, дівчину-сусідку Оксану. Закінчується драма тим, що головний герой (як і в Шевченка, сліпий) повертається додому, де його приймають хоч і з сумом, але як рідного. У Шевченковій же поемі є продовження. Степан розповідає названому батькові про зруйнування Запорозької Січі Катериною II. Про це він дізнався від запорожців, з якими зустрівся після звільнення з полону. Ось як це було:

Читець

*«А на тихому Дунаю
Нас перебігають
Січовики-запорожці
І в Січ завертають,
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,*

*Як москалі срібло, золото
І свічі забрали
У Покрові... »*

Ведучий 1. Далі шевченківський Степан говорить, на перший погляд, парадоксальні речі:

Читець

*«Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю... »*

Ведучий 1. Така кінцівка поеми не лише серйозно підсилює її патріотичне звучання, а ще значною мірою зміщує й акценти в розумінні того, хто більший ворог - турки, що осліпили Степана, чи цариця, яка позбавила козаків змоги боронити Україну від іноземних поневолювачів.

Ведучий 2. Слід відзначити, що Кропивницький написав до свого «Невольника» чудову пісню, що згодом стала сприйматись як народна - «Ревуть-стогнуть гори-хвилі...», яка органічно вписується в загальну фабулу твору і свідчить про високу обдарованість тоді ще молодого автора.

Ведучий 1. Навіть на схилі літ, працюючи над мемуарами, Кропивницький звертається до Кобзаря. Так, 1906 р. у журналі «Нова громада» він друкує свої спогади під назвою «За тридцять п'ять літ». Цікаво, що до цієї праці так само, як і до її варіанта російською мовою «Итоги за 35 лет» (його було опубліковано роком раніше в столичному журналі «Сын отечества»), письменник узяв багатозначний епіграф Шевченка:

Читець

*«А я, брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати
Серцю жалю завдавати...»*

Ведучий 2. Усе своє життя Кропивницький шукає і знаходить підтримку у творчості Шевченка, особливо в часи смутку. В останні роки життя митцеві, як відомо, дуже дошкуляла цензура. «...Шмагає мене цензура, а я пишу, - говорить він у одному із своїх листів до письменника В. В. Уманова-Каплуновського. - Правду каже Т.Г. Шевченко:

Читець

*«Ну, що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.*

А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!..
Знать, од Бога
І голос той,
І ті слова
Ідуть меж люди!»

Ведучий 1. Як бачимо, шевченківська тема в житті і творчості Кропивницького мала велике значення. Драматург активно пропагував літературну спадщину улюбленого поета, відстоював ідеали, за які він боровся, і сам був невтомним борцем за національне відродження України.

Ведучий 2. Все життя Кропивницького – це духовний подвиг незвичайної сили, який неможливо переоцінити. Тому Кропивницький, як слушно наголошував сучасник драматурга відомий літературознавець і письменник В.Т. Боцяновський, «був більше аніж «неповторний» актор і режисер. Він був український «батько», так само «батько», як Шевченко».

ВЕЧОРИ НА ХУТОРІ БІЛЯ... ЗАТИШКУ

Літературно-краєзнавчий вечір

«Давно життя минуло старосвітське
І зник з землі Глитай або ж Павук,-
Та знов, мов крила, міліони рук
Стрічають плеском ім'я –
Кропивницький»

М.Рильський

Ведучий 1. М.Л. Кропивницький увійшов в історію української культури не тільки як класик-драматург, але і як один із організаторів українського театру, прославлений режисер і актор, вихователь цілої плеяди талановитих майстрів сцени. Його заслуги величезні. У підсумковій статті «За тридцять п'ять літ» він щиро і скромно писав: «Служив я вірою і правдою,- хоч, може, іноді і помилявся і спотикався, бо той тільки не помиляється, хто нічого не робе...»

Ведучий 2. 1890 року, уже будучи в zenitі слави, Кропивницький оселився на хуторі Затишок. Купив хутір Кропивницький у літку 1889 року в поміщика Березовського і називався він Сашин. Затишком драматург почав називати свою садибу через кілька років. Після тривалих і виснажливих гастролей це казкове місце, де жили його найдорожчі люди – дружина, діти й старенька матуся – було для митця справжнім затишком від життєвих бурь. Тут серед простих людей, на лоні чудової української природи йому завжди добре відпочивалось, і працювалось. А от чому саме в цьому місці, а не в якомусь іншому віришив оселитись письменник – остається таємницею.

Ведучий 1. На Харківщині Марко Кропивницький провів значну частину свого життя. Він часто і з великим успіхом віступав на сценах харківських театрів, ставив спектаклі в Куп'янську, Вовчанську, Ізюмі, Лозовій, Богодухові, Мерефі та інших містах губернії.

Ведучий 2. У Затишку митець створив і чимало своїх п'єс, серед яких «Олеся», «Замулені джерела», «Мамаша», «Страчена сила», «Старі сучки й молоді парості», «Скрутна доба», «Розгардіяш», «Зерно і полова», в яких намагався віднайти відповідь на актуальні для свого часу соціально-політичні питання. Перекладав твори Шекспіра, Мольєра, Гоголя, Некрасова, працював над своїми мемуарами.

Ведучий 1. Драматургову садибу часто відвідували відомі актори, письменники, вчені, художники. Понад два роки в гостинному домі Кропивницьких мешкали родичі Тараса Шевченка - діти його небоги Ірини Ковтунової.

Ведучий 2. На професійну сцену Марко Кропивницький прийшов восени

1871 року і відразу ж своїм майстерним виконанням ролі Стецька з п'єси Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» завоював собі численних прихильників серед глядачів.

Сталося це в Одесі на сцені так званого Народного театру, куди його запросили передусім для участі в українських спектаклях, які були надзвичайно популярні серед етнічних українців.

Ведучий 1. Так же наполегливо задля відродження рідної культури працював митець і в Харкові, куди переїхав наприкінці 1873 року. У Харкові Кропивницькому вперше вдалося здійснити постановки таких українських драматургічних творів, як «Не ходи, Грицю, на вечорниці» та «За Немань іду» Володимира Александрова. А згодом відбулася прем'єра і його власної драми «Дай серцеві волю, заведе в неволю». Це було надзвичайною подією в культурному житті України.

Ведучий 2. Скрізь, де працював Кропивницький, він намагався створювати островки живої української мови. Своєю майстерною грою пропагував національне мистецтво.

Саме він, єдиний у ті часи професіональний український режисер, за першої ж нагоди створив національну професійну трупу (ушлявлений Театр корифеїв), чим відкрив нову важливу сторінку в діяльності українського театру.

Ведучий 1. З початку 1880-х років найулюбленішим містом українських акторів стає Харків, який в цю добу не тільки продовжує підтримувати авторитет найкращого театрального міста Російської імперії після Петербургу і Москви, а ще й становиться центром мистецтва та драматургії. Українські трупи приїзять сюди з гастрольями найчастіше, нерідко два рази на рік.

Ведучий 2. Харків, де були зосереджені великі акторські сили стає в ці роки «Меккою для усіх українських антрепренерів, що склали або наповняли свою трупу. Сюди ж линула і акторська братія з надією вступити до серйозної трупи». Саме на це звертає увагу в одному із своїх листів і М. Кропивницький, за словами якого, в Харкові відбувається так багато концертів і така маса артистів без місць, що їх вистачило б на десять труп.

Ведучий 1. На особливу увагу заслуговує приїзд до Харкова української професіональної трупи на чолі з Кропивницьким взимку 1883 року. Гастролі тривали з 11 січня до 27 лютого. Тоді на харківській сцені були зіграні «Наталка-Полтавка» Котляревського, «Сватання на Гончарівці» Квітки-Основ'яненка, кілька творів самого Кропивницького та деякі інші.

Ведучий 2. 14 лютого в бенефісі актора вперше в Харкові, як уже говорилося, була виставлена його драма «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». Другим відділенням ішов концерт, в якому письменник виконував власні куплети. Цього вечора харківські шанувальники таланту геніального митця піднесли йому цінний подарунок – сувенірну курильну трубку, оздоблену сріблом, з написом: «М.Л.

Кропивницькому от почитателей таланта».

Ведучий 1. В харківській пресі про ці гастролі було надруковано чимало схвальних статей. Про неабиякий успіх українських акторів в ці дні свідчить і те, що вже в квітні цього ж 1883 року трупа Кропивницького знову приїздить до Харкова, і знову вистави в її виконанні користуються популярністю. Цього разу гастролі проходять з 21 квітня по 31 травня.

Ведучий 2. В газеті «Южний край» повідомлялось, що в театрі «Тіволі» була справжня давка, адже Кропивницький грав Тараса Бульбу і грав так, що «дерев'яне приміщення театру буквально тримтіло від аплодисментів і вигуків публіки, що таким побитом висловлювала своє захоплення». На думку анонімного рецензента, мабуть ніхто з українських акторів не може зіграти цього популярного гоголівського героя так, як це робить Кропивницький. І фігура, і голос, і майстерницький грим – все сприяло повній ілюзії: «полковник Тарас Бульба з усім своїм рицарством, нібито живий, з'явився перед глядачами».

Ведучий 1. Переїхав до своєї садиби Кропивницький весною 1890 року разом з дружиною-лікарем, матір'ю та дворічною донькою, син та найменша донька народились вже в Затишку.

Головна незручність для драматурга в перші роки життя на хуторі – що поблизу не було залізниці. Тому до Харкова доводилось їхати кіньми майже цілу добу. Можна лише уявити, якою була ця подорож по бездоріжжю. Але наприкінці 1895 року до ладу стала нова залізниця Харків-Балашов, що пролягла за 10 верст від Затишку і вся поїздка скоротилася до 4 годин. Це дало змогу Кропивницькому, який у ці роки постійно гастролював, набагато частіше бувати на хуторі.

Ведучий 2. Майєток знаходився у мальовничій місцині. Тут було і чимало гаїв та лісів з поетичними галявинами, і ставок з красунями вербами, посадженими самим господарем садиби, і великий сад з різноманітними фруктовими деревами, котрі також посадив сам Кропивницький і багато чого іншого, що робило хутір дуже привабливим, казковим.

Зі споруд у садибі був гарний дерев'яний двоповерховий будинок з цегляним низом, що залишився від попередніх власників, і новий кам'яний, збудований самим драматургом у перші роки проживання у Затишку. У дворі знаходився сарай, конюшня та інші будівлі.

Ведучий 1. Кропивницькі звичайно жили в новому будинку, де одна з найбільших кімнат була відведена під кабінет драматурга. На стінах висіло безліч картин, в тому числі і копія «Запорожців» І.Ю. Рєпіна, виконана оліїми фарбами самим господарем. Великий килим над диванчиком був увішаний старовинною зброєю: шаблями кинджалами, пістолями та сучасними рушницями. Все своє життя Кропивницький був завзятий мисливець.

Ведучий 2. Була в старому будинку і спеціальна зала для вистав, без яких

Кропивницький не мислив свого життя. Ще в перший рік свого перебування в Затишку він познайомився з членами куп'янського театального гуртка, що складався з передової української інтелігенції, в основному вчителів міста Куп'янська та навколишніх сіл, і вже в серпні 1890 року поставив з ними «Наталку-Полтавку» Котляревського, а також власні п'єси. Творча співдружність Кропивницького з куп'янськими аматорами тривала близько 20 років.

Ведучий 1. Мабуть мало хто знає про ще одну важливу сторінку творчої діяльності М.Л. Кропивницького. Справа в тому, що він не лише вдало господарював (за що на сільськогосподарській виставці здобув бронзову медаль), а й створив справжній культурний осередок, заснувавши, зокрема, початкову школу з українською мовою навчання і перший на теренах тодішньої країни дитячий театр, акторами в якому були селянські та його власні діти.

Ведучий 2. Це явище було й залишається безпрецедентним, оскільки нічого подібного ні до, ні після цього не було в історії не тільки української, а й європейської культури. Дитяча театральна трупа була створена ним в Затишку.

Вона складалася в основному з селянських дітей 10-13 років. Брали участь у виставах також молодші діти письменника. Для розширення репертуару Кропивницький написав дитячі п'єси за сюжетами казок «Івасик – Телесик», «По щучому велінню». Виступи молодих артистів завжди супроводжувались великим успіхом.

Ведучий 1. Кропивницький часто гастролював, на якийсь час залишаючи Затишок. Тому господарство вели здебільшого його дружина Надія Василівна та прикажчик. Однак у ті дні, коли митець перебував у садибі, він з головою поринав у сільське життя. «Хутір у мене 200 десятин та в жінки 68 десятини, - повідомляв письменник свого друга композитора й історика М.Аркаса у листі від 26 жовтня 1908 року, - черезполосна, кожен грош вкладаю в хазяйство, хазяйную, і тим дихаємо».

Ведучий 2. Взагалі господарство у Кропивницьких було невелике. Але в останні роки життя письменник став набагато більше приділяти увагу сільському господарству. В значній мірі це було пов'язане з тим, що на початку 1900-х років він перестав постійно працювати на професійній сцені і в основному став жити в Затишку, де відпочивав душею.

Ведучий 1 «Я трохи очуняв, - говорить у одному із своїх своїх листів письменник, - живучі цілий рік в хуторі... рубуючи дрова, копаючи грядки в саду, щеплючи дерева, ставлячи в'ятері в ставку... і вже кортить мені писати.»

Ведучий 2. Добрі взаємини склалися у Кропивницького також з місцевими селянами, які поважали його за доброту і сердечність. Нерідко селяни зверталися до господаря за порадою або допомогою. І завжди одержували і відповідь на свої скарги, і матеріальну допомогу. Характерно, що ніхто із селян не називав

Кропивницького паном, як інших поміщиків, а всі звали просто Марком Лукичем.

Ведучий 1. Помер Кропивницький 1910 року в потязі, повертаючись до свого улюбленого Затишка з гастролей в Одесі. У день похорону (13 квітня - за старим стилем) у харківській газеті «Утро» з'явилася стаття М.Міхновського «Смерть Марка Кропивницького», в якій наголошувалося, що ця смерть є національним горем, позаяк «умер не просто великий артист, який володів чарівним даром, умер національний письменник, національний діяч тої доби, коли бути національним діячем небагато хто відважувався, коли так легко було, під космополітизмом, зректись страждань свого народу».

Ведучий 2. По смерті митця його родина полишила хутір, переїхавши до Харкова. Під час революції 1917 року в Затишку виникла пожежа, житловий будинок згорів разом з безцінним архівом письменника та багатьма театральними реліквіями. У вирі руйнівних років Громадянської і Другої світової воєн дивом, мабуть, зберігся старий двоповерховий будинок (інший, нежилий), у якому виконувались дитячі спектаклі, а також ще кілька надвірних будівель.

Ведучий 1. Відроджувати садибу Кропивницького стали у першій половині 1990-х років на кошти місцевої агрофірми «Дружба». В будинку митця, відтвореного переважно за кресленнями, які свого часу зробив син драматурга, планувалося започаткувати музей. Крім того, в Затишку ентузіасти побудували п'ять двоповерхових котеджів, каплицю і майже закінчили споруджувати двадцятип'ятиметровий басейн, маючи на меті створення в цій казковій місцевості зони відпочинку.

Ведучий 2. Все життя Кропивницького – це променистий приклад служіння українському народові, рідному театру. Все, що він робив йшло від щирого серця і було спрямовано на піднесення українського театального мистецтва, національної культури вцілому. І досі п'єси Марка Лукича Кропивницького з незмінним успіхом йдуть на багатьох сценах українських театрів. Герої його творів ніби і тепер живуть серед нас зі своїми характерами, мораллю, проблемами.

ОСНОВНІ ТВОРИ М. КРОПИВНИЦЬКОГО

- 1869 р збірка «Помирились»
1871 р. «За сиротою і бог з калитою, або ж Несподіване сватання»
1871 р. «Актор Синиця»
1872 р. «Невольник»
1875 р. «Пошились у дурні»
1878 р. «Беспочвенники»
1882 р. «Дай серцю волю, заведе в неволю»
«Невольник»
«По ревізії»
«Лихо не кожному лихо - іншому й талан»
«Доки сонце зійде, роса очі виїсть»
«Глитай, або ж павук»
1885 р. «Вуси»
1888 р. «Де зерно, там і полова» («Дві сім'ї»)
1889 р. «Зайдиголова»
1890 р. «Чмир»
1891 р. «Олеся»
1899 р. «Перед волею»
1900 р. «На руїнах»
«Супротивні течії»
1902 р. «Конон Блискавиченко»
1903 р. «Мамаша»
«Страчена сила»
1906 р. «Розгардіяш»
«Скрутна доба»
1908 р. «Голомозий»
«Старі сучки й молоді парості»
1909 р. «Дійшов до розуму»
1910 р. «Зерно і полова»

ПАМ'ЯТІ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО

Тільки раз його на сцені бачив –
Титана, що зламали вже літа,-
Та молодим в очах він вироста,
Бо я таким в душі його відзначив.

Він вийшов – сотні голубиних крил,
Зірвавшись в повітрі, заплескали,
Здавалося, і мертві стіни зали
Враз ожили, весняних повні сил.

І мовчки, ніби скеля над прибоєм,
Він на помості, мовчазний, стояв,-
І от прибій ущух і залунав
Глибокий голос мужнім неспокоєм.

То був Шевченків вечір – і слова
Про Яр Холодний розцвіли гарячі,
Про те, як стануть зрячими незрячі,-
І правда говорила в них жива.

Я пам'ятаю, як я здивувався
Нечуваній, високій простоті.
Він одкидав прикраси золоті,
Щоб діамант, як сонце сам пишався.

І думав я, і думав зал увесь
Про шлях його, де терен з лавром сплівся,
Про подвиг многорічний, що лишився
На вік віків, нетлінний і поднесь.

Давно життя минуло старосвітське
І зник з землі Глитай або ж Павук,-
Та знов, мов крила, мільйони рук
Стрічають плеском ім'я – Кропивницький.

М. Рильський

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. История украинской литературы. В 2-х т. К. ; Наукова думка, 1987. - т.1, стр. 418 - 425.
2. Киричок П. Марко Кропивницький: життя і творчість / П. Киричок. – К.: Дніпро, 1968.
3. Красенко В. Зустріч з великим актором: Спогади про Марка Кропивницького. Збірник / В. Красенко. – К. : Мистецтво, 1990.
4. Кропивницький М. Твори. / М.Л. Кропивницький. – Х. : Прапор, 2005.
5. Новиков А. Вечори на хуторі біля... печалі. Садибу батька українського театру продають з молотка / А. Новиков // Дзеркало тижня. – 2008. - № 41.
6. Новиков А. Гоголівські традиції у творчості драматургів театру корифеїв / А. Новиков // Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах. - 2009. - № 4.
7. Новиков А. Маловідома сторінка з творчого доробку М. Кропивницького / А.Новіков // Дивослово. – 2002. – № 6. – С. 5 – 7.
8. Новиков А. Художній універсум Марка Кропивницького / А.Новіков – Х.: Майдан, 2006.
9. Новіков А. Марко Кропивницький і Харківщина. Розвідки, гіпотези, документи. / А.О. Новіков. – Х.: Майдан, 2000.
10. Рильський М. Твори в трьох томах / М.Рильський . - К., 1955 . - Т.1
11. Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / Л. Старицька-Черняхівська . – К.: Наукова думка, 2000.
12. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. / І. Франко . – К.: Наукова думка, 1984 . – т. 41.

ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС

1. Вікіпедія: Вільна енциклопедія // <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кропивницький>
2. Центральна бібліотека ім. М.Л Кропивницького
<http://www.niklib.com/home.ua>